

L'equip reflexiu com a instrument terapèutic en els contextos de violència familiar

Dr. Miguel Garrido Fernández.

En la comprensió i la producció del llenguatge intervenen processos automàtics i processos controlats. La diferència entre uns i altres està determinada pel grau d'implicació del sistema cognitiu en el processament, el qual es pot inferir, en certa mesura, examinant el nivell de consciència i voluntarietat presents en realitzar una tasca. L'objectiu d'aquest article ha estat definir aquests processos i posar-los en relació amb un marc teòric de referència. L'automatisme s'explica a partir de la hipòtesi de la modularitat, mentre que els processos controlats, per la seva estreta relació amb el sistema cognitiu, són interpretats des de diferents marcs teòrics que abasten des de la perspectiva pragmàtica a la teoria de la ment.

Introducció

Devia ser a partir dels anys vuitanta del segle passat quan molts terapeutes familiars sistèmics començaren a adoptar progressivament una perspectiva constructivista (Sluzki, 1983; Hoffman 1993). Aquests enfocaments implicaren un canvi d'èmfasi important: des de les observacions de seqüències de conducta a la co-creació del significat. Si bé en els començaments l'enfocament sistèmic de la teràpia familiar i de parelles se centrà en la circularitat de les conductes dels diferents membres de la família, en l'actualitat l'interès ha passat més aviat al pla dels significats familiars compartits d'aquestes conductes (Feixas, 1989). Per a nosaltres aquest pas es va convertir en una ampliació de les perspectives, més que no pas en una nova forma de fer teràpia (Jaén i Garrido 2005).

Alguns dels més destacats representants del constructivisme sistèmic (Watzlawick, Sluzki, Keeney, De Shazer, Tomm, Hoffman, Penn, Cec-

chin i Boscolo, entre altres) han contribuït notablement i de manera diversa al desenvolupament d'una perspectiva que, no obstant això, no es presenta com una alternativa al model sistèmic, sinó com un enfocament que sorgeix de la reflexió epistemològica que abraça l'ús de moltes de les intervencions sistèmiques.

L'aportació tècnica de l'Equip Reflexiu (Andersen 1991; Garrido i Fernández-Santos 1997) se sustenta en la idea que la manera en què l'ésser humà construeix la realitat ve determinada pel seu sistema de constructes personals, que són les dimensions de consciència a través de les quals coneixem el nostre món intern i extern, i al mateix temps aquesta construcció determina la forma particular de percepció del món que cada individu fa.

Kelly (1955) ja va completar aquesta idea amb els seus 11 corol·laris o extensions d'aquest axioma. Aquests corol·laris amplien la visió particular de la realitat, que és construïda de forma activa pel subjecte i que pot ser interpretada de diferents maneres. El coneixement serà el resultat d'un procés de construcció en lloc d'una representació directa de la realitat, com han proposat alguns autors del constructivisme social (Berger i Luchman, 1966; Gergen 1985). El coneixement es produeix en el context de la interacció social influït pel llenguatge, la cultura i l'ambient familiar, i el procés per determinar la seva validesa és un procés social en ell mateix. L'acostament gradual dels autors constructivistes en psicoteràpia i els més propers al model sistèmic han anat produint un important enriquiment dels punts de vista per al tractament del grup familiar (Feixas 1991; Procter, 1981).

Entenem que, abans que les paraules *constructivisme* i *narrativa* es difonguessin a gran escala en els models sistèmics, molts terapeutes familiars i de parella utilitzaven idees molt properes a les noves propostes. Per exemple, la idea dels mites familiars (Ferreira 1963), el paradigma familiar (Reiss 1981), "la imatge del món" (Watzlawick 1989, 1993), els sistemes de creences familiars (Sluzki 1983; Papp 1983), entre moltes altres, van comportar un grau important per al desenvolupament d'aquestes noves perspectives.

En relació al tema que hem desenvolupat en el nostre taller "L'equip reflexiu com a instrument terapèutic en els contextos de violència familiar", hem d'assenyalar que el canvi en els procediments de treball en equip tradicionals que va comportar la proposta d'Andersen se sus-

tenta en una manera de veure la psicoteràpia més col·laborativa i propera als clients. Són dos els trets que més ens van cridar l'atenció quan l'any 1992 vam veure treballar, amb aquesta modalitat de treball, el grup de Carlos Sluzki en el Bershire Medical Center (Pittsfiel, MA), sobretot a la tasca realitzada per Marcelo Pakman i Mary Olson: respecte i creativitat. L'Equip Reflexiu facilita un context de col·laboració molt amatent amb els clients. Al mateix temps sembla ser un bon format per al treball amb situacions de violència familiar (Garrido i García-Cubillana 2005).

A continuació sintetitzarem les aportacions d'aquesta modalitat de treball i justificarem la pertinença per al treball amb casos de violència familiar, assenyalant abans com veiem els processos de violència i per quin motiu pensem que poden ser tractats amb aquest format.

1. L'enfocament sistemicconstructivista i la seva posada en marxa a través de l'Equip Reflexiu.

Serà L. Hoffman qui destacarà d'una manera molt clara les coincidències d'ambdós enfocaments i ens ajudarà a aprofundir l'ampliació de recursos:

- a) No hi ha una creença en la realitat objectiva. Els problemes existeixen en el regne dels significats.
- b) Canvi del focus de conductes a idees.
- c) El problema crea el "sistema". En aquest punt no es postula la inexistència d'una unitat de tractament absoluta com el "sistema familiar", sinó que es té en compte el grup de persones que conversen al voltant del problema.
- d) El terapeuta està per tots i per a tots. Des d'aquesta posició, el terapeuta procura de trobar el sentit a totes les postures trobades en el sistema conversacional per sobre de les postures personals que tingui, adoptant una postura de neutralitat, pluralitat o multiparcialitat.
- e) Relativa absència de jerarquia. La posició al voltant de l'absència d'una interpretació de la realitat més vertadera que una altra fa que el terapeuta es col·loqui com "un més" en la conversa.
- f) Decreeixença en l'èmfasi sobre aspectes del poder i del control. Més aviat s'opta per aquelles postures terapèutiques que propicien un repartiment equitatiu del control i del poder que sovint s'atribueix al terapeuta i a la teràpia.
- g) Tendència a inhibir la intencionalitat. La tasca del terapeuta és la de crear un context comunicacional on es puguin produir sistemes con-

versacionals menys patològitzants, més que ampliar determinades tècniques que propulsen el canvi.

Tal com ens proposava Von Foester (1996), la vertadera psicoteràpia ha d'incloure el context psicoterapèutic passant d'una cibernètica de primer ordre (dels sistemes observats) a una cibernètica de segon ordre (o dels sistemes observants). La responsabilitat del terapeuta significa des d'aquí que l'observador participa en el sistema d'observació i és autònom d'una manera podríem dir "implicada". Des d'aquesta perspectiva, l'observador dels processos de violència no és un "mer observador", sinó que està implicat i participa en les narracions que els subjectes ens ofereixen. Des de la postura reflexiva, un passa a ser objecte d'observació, mentre fa les seves reflexions davant la família. En aquesta mateixa direcció els terapeutes poden renunciar en certa mesura a les seves pròpies teories com a guies tancades per estar en una posició de major curiositat i irreverència, que permeten al mateix temps un augment de la flexibilitat per afavorir el canvi com proposava G. Cecchin et al. (1992).

En els temes de la violència familiar, una de les crítiques més significatives que han fet al model sistèmic rau en la seva manca d'implicació i posicionament en els temes del gènere i violència (Garrido i García-Cubillana, 2005). El concepte de "neutralitat" portat al seu extrem podria ser utilitzat com un "refugi" per a la no implicació en processos d'alt contingut social i ètic. Pensem que la utilització de les preguntes circulars (Tomm, 1987) i la construcció d'hipòtesis (Selvini i cols. 1980), així com un concepte rígid de neutralitat, podria portar a una "certa passivitat" en els discursos sobre la violència, restant responsabilitat a l'"abusador", que és un dels participants principals dels escenaris de violència com ja vam descriure en un altre lloc (Garrido i García-Cubillana 2005).

"Per a nosaltres, això és neutralitat, i aquesta no significa no prendre una posició; és més aviat un continu desenvolupament de postures interpretatives noves com a resultat d'un acte comunicatiu dialògic que dona lloc a realitats canviants" (Anderson i Goolishian, 1988, pàg. 61).

L'actitud "irreverent envers les nostres pròpies veritats", tal com la denominava G. Cecchin (1986), comporta estar oberts a les diferents posicions dels membres de la família i del propi equip. El desafiament rau en la negociació de les visions del món per utilitzar aquelles que

afavoreixen el canvi i permeten el creixement de tots els membres de la família. Com que cada un ocupa una posició en un context conversacional, certes històries seran més possibles, mentre que d'altres li resultaran difícils, inassequibles o fins i tot "prohíbides" (Ugazio, 2001). El llenguatge es converteix en el substrat a través del qual es formen les estructures i rols socials (Anderson i Goolishian, 1988).

L'Equip Reflexiu (ER) com a modalitat de treball sistèmic constructivista proposada per Tom Andersen en la seva obra de 1991 *The Reflecting Team. Dialogues and Dialogues about Dialogues*, inverteix el procés d'observació tradicional del model sistèmic i fa que la família també es converteixi en observadora dels diàlegs dels terapeutes en presència de la família. L'efectivitat d'aquesta estratègia psicoterapèutica sembla clara per a alguns autors (Andersen, 1990, 1991; Edwards et al., 1995; Garrido i Fernández-Santos, 1997; Jaén i Garrido 2001). Per a d'altres, tanmateix, no presenta diferències significatives respecte a altres tipus d'intervenció sistèmica (Hoger en Garrido i Cubillana 2005). Entenem que les dades recollides fins ara no passen de la descripció de casos clínics i la proposta d'exemples de la pràctica diària, exceptuant l'estudi de Jaén i Garrido (2001) amb una mostra de parelles amb un membre amb addicció al joc, on aquesta tècnica ha palesat un cert nivell acceptable d'èxit per al seu tractament.

Pensem que la proposta de la utilització de l'Equip Reflexiu per als casos de violència com a hipòtesis de treball té aspectes de certa rellevància quant al fet que la pràctica clínica i experiència de diversos autors mostra que el format pot afavorir un context de contenció i seguretat que facilita el tractament.

Entenem que per a disfuncions familiars relacionades amb la impulsivitat i agressivitat podria ser d'utilitat el format de l'Equip Reflexiu. La reflexió pot ser definida com "el retorn mental que pot fer el subjecte envers els actes mateixos. Un canvi oposat en la direcció dels seus propis actes" (Plaza & Janes, 1978). La reflexió és l'acció i efecte de reflexionar (Casares, 1981). Reflexionar seria considerar nova o determinant una cosa. El fet reflexiu és aquell que reflecteix. Acostumat a parlar i a obrar amb reflexió. El mateix Andersen diu que el fet reflexiu és "allò que és escoltat, aprehès i pensat abans de donar una resposta" (Andersen 1994). La capacitat "autoreflexiva" de la qual parlava A. Bandura (1982) com una de les distintives de l'ésser humà, porta els individus a analitzar les seves experiències i a pensar sobre els seus propis processos de pensament.

Pensem que la potència de l'ER per al treball amb problemes de violència podria ser facilitat pels aspectes següents:

1. Els continguts de les reflexions
2. Tipus de Reflexions
3. L'ER com a model conversacional
4. L'efecte "espectador".

1. Aquests aspectes han estat tractats en un altre lloc (Jaén i Garrido 2005) i ara solament volem assenyalar algunes característiques diferencials respecte als processos de tractament en la violència familiar. Quant als continguts de les reflexions, podem dir que l'ER facilita una visió més àmplia dels contextos de la violència al mateix temps que com a primer requisit, ha d'assenyalar la responsabilitat de l'"abusador o abusadora".

Facilitar una visió sistèmica del problema de la violència familiar pot fer-se darrere l'assumpció de la responsabilitat. Si no es fa en aquest ordre, l'abusador troba "justificacions" per a l'ús de la violència i no obtenim cap compromís ètic i social d'aturar-la. L'equip ha de tenir prou capacitat per "afrontar recolzant". És a dir, en els casos de violència la cosa important és no "violentar de nou". Moltes vegades la víctima proposa continguts i maneres de veure el món que justifiquen la pròpia violència. En aquests casos també és molt important que l'ER torni visions del món respectuoses però fermes sobre la responsabilitat de la violència i la necessitat d'aturar-la sense discussions o disquisicions que puguin justificar-la.

La neutralitat de l'ER no significa justificar les accions violentes. Trobar explicacions no es pot fer servir per no implicar-se en la denúncia de la violència i en la fermesa dels comentaris de l'equip.

L'ER facilita la complementarietat de visions que facilita el joc transfe-rencial difícil que es produeix en les situacions d'injustícia social i que ens situa davant un sistema violent. A través dels diversos membres de l'ER és més fàcil conjugar posicions diverses i explicacions complementàries.

"Les relacions organitzatives entre dos nivells qualsevol de significat - contingut i intervenció, contingut i episodi, relació i guió de vida, patró cultural i episodi, etc.- són circulars i reflexives. El significat a cada nivell torna reflexivament per influenciar l'altre" (Tomm,1988).

Tal com diu el mateix Tomm, les preguntes reflexives són per defini-

ció preguntes fetes amb la intenció de facilitar l'autocura en un individu o família mitjançant l'activació de la reflexivitat entre significats dins de sistemes preexistents de creences que permeten als membres de la família generar o generalitzar per ells mateixos patrons constructius de cognició i conducta. (Tomm, 1988).

2. *Els tipus de reflexions.*

Aquests tipus de missatges adreçats a la família i que els membres de l'ER procuren desenvolupar poden estar focalitzats en el tema de la violència familiar i els seus components. Així, per exemple, les reflexions per col·locar en la perspectiva de l'observador o aquelles que procuren d'interrompre el procés són molt útils per frenar els processos de violència familiar. Moltes vegades les "autorevelacions" i l'"expressió d'emocions i sentiments" per part dels membres de l'Equip poden ser una bona manera d'augmentar l'aliança terapèutica en les primeres sessions.

3. *L'Equip Reflexiu com a model conversacional*

L'aprenentatge observacional ha estat molt estudiat en psicologia social (Bandura, 1982). L'ER pot tenir un fort efecte de modelatge sobre les conductes dels sistemes familiars. Una de les riqueses de l'ER és produir multitud d'idees i punts de vista, fins i tot contradictoris, sense que d'això se'n derivi un conflicte emocional i violència. El to respectuós i la sensibilitat per les posicions de l'altre es converteixen en una plataforma d'aprenentatge de summe interès per a una família que pateix les conseqüències d'estils d'interacció violents. L'estil en què l'ER exposa les seves idees pretén traslladar una manera particular de pensar sobre els problemes, recalcant els processos interns que regulen el pensament i la recerca de solucions i alternatives. L'acció col·laborativa segons (Gergen 2006) modifica de manera considerable el panorama del treball en psicoteràpia. Des d'aquest estil col·laboratiu la condició psicològica no la trobem ja en el centre de les preocupacions, sinó que l'ocupa l'existència relacional. El client, diu Gergen, entra en teràpia en qualitat de participant en una xarxa de relacions, una xarxa que s'estén envers l'exterior, des de les persones amb les quals està relacionat més íntimament, envers la cultura en general i les relacions i tradicions preexistents que vénen del passat.

4. *L'efecte espectador.*

L'atenció ben dirigida és un dels requisits per a un adequat aprenentatge per observació segons A. Bandura. També J. Moreno, des del psi-

codrama, va assenyalar com les tècniques del “doble” o el “mirall” afavorien aquests processos d'atenció i aprenentatge. El fet de veure a través d'altres i tenir certa distància sobre els seus conflictes personals permet de mantenir una postura més reflexiva i més segura per poder afrontar les pròpies dificultats. Com diu A. Espina (1995), el rol d'espectador col·loca l'individu en un estat mental receptiu, d'alerta i d'obertura. El passatge dels membres de la família des de posicions d'“actors” a “espectadors” en la dinàmica que afavoreix l'ER, comporta un entrenament en la flexibilitat que permet unes cotes més grans per al canvi.

Gergen (2006), en la reformulació que fa de les seves aportacions anteriors sobre la construcció social i la pràctica terapèutica, assenyala en nou punts els canvis que considerem fonamentals per sustentar el treball amb l'Equip Reflexiu:

1. Dels fonaments a la flexibilitat

Des del punt de vista del construccionisme social, les teories sobre l'acció humana ni es desenvolupen ni es deriven de l'observació, sinó que neixen dels intents col·lectius que fem per interpretar el món. D'aquí que el terapeuta i l'equip estiguin més atents a ampliar les visions del món que a demostrar la validesa d'un sol punt de vista.

2. De l'essencialisme a la consciència de la construcció.

La recerca de significats i la valoració de l'esforç de la pròpia recerca recobren un nou valor en la psicoteràpia. La participació i col·laboració en el procés creatiu facilita una major satisfacció en la consecució dels èxits.

3. De la competència de l'expert a la col·laboració.

Una relació més igualitària, democràtica, o “relació amb participants d'importància igual” en paraules d'Andersen (1995) permet que la psicoteràpia se sustenti en una major mesura en el treball en equip. Aquesta actitud permet una major focalització en els objectius acordats per clients i terapeutes.

4. De la neutralitat a la importància dels valors.

El treball terapèutic l'entendem com una forma d'activisme social o polític que porta a terme accions que forgen el futur de la pròpia societat. Segons Gergen (2006), en lloc de tenir com a única opció el fet d'evitar els problemes polítics o bé aspirar al canvi social, encoratja els terapeu-

tes a explorar la possibilitat d'aconseguir que grups dividits o separats es coordinin. Anima a aconseguir també que els llenguatges de refús siguin més permeables, facilitant que els implicats expressin múltiples opinions i redueixin qualsevol possibilitat d'allunyament mutu. La neutralitat ha de sustentar-se en el respecte i en el fet de qüestionar-se la no-implicació en la defensa de valors principals que tenen a veure amb la pròpia capacitat per augmentar la llibertat de les persones.

5. De la ment al discurs.

Entenem la teràpia com un procés de "transformació del discurs" (Sluzki, 1992, Villegas 1992). El fet d'estar amb el grup familiar i amb el grup de terapeutes és, per si mateix, el que anima el procés de canvi. El gust per comprendre les posicions de l'altre afavoreix una major atenció en les actituds d'escolta. Gaudir del procés de descobriment i ampliació de les pròpies perspectives és més important que els continguts que poden ser consensuats. El discurs té una plasticitat infinita i permet que els que dialoguen afavoreixin en canvi introduint matisos en els subjectes, verbs, temps, entre altres àrees.

6. Del jo a la relació.

El llenguatge és un fenomen fonamentalment relacional. L'individu és sempre un participant en la relació que pot enriquir els processos de comunicació. Des d'aquest punt de vista la psicoteràpia s'enfronta amb les actituds autoritàries i de poder en les quals una persona té la visió correcta dels fets i els altres estan equivocats. Afavorir les relacions comporta qüestionar-se els posicionaments tancats i de poder. Quan les persones implicades en els processos terapèutics entenen que no hi ha sortida si no comprenen les posicions dels altres augmenten les possibilitats de canvi.

7. De la singularitat a la plurivocalitat.

Combinar els desitjos de singularitat i acceptar la multidimensionalitat dels fenòmens es converteix en un repte de la psicoteràpia. La consecució de la identitat sustentada en la variabilitat comporta acceptar les múltiples veus dels contextos socials en els quals estem immersos sense veure'ls com a amenaçadors, sinó més aviat com a pilars per enriquir l'estabilitat i xarxes més àmplies.

8. Dels problemes a les possibilitats

Les reflexions han d'estar orientades a la recerca de solucions. Aquesta nova i desenvolupada tradició (Steve de Shazer 1992; M. White

1994) comporta que les formes d'escoltar estan molt centrades en el desenvolupament de recursos i no tant en una descripció a vegades molt estàtica dels problemes.

9. De la introspecció a l'acció.

En la modalitat de l'Equip Reflexiu ens plantejem el canvi a través de l'elaboració i ampliació de visions i possibilitats. Tanmateix, com assenyala Gergen, la psicoteràpia s'ha de plantejar sempre una mesura del canvi, i la feina de reconstrucció està sempre enfocada a l'acció. Aquesta idea comporta recuperar la visió pragmàtica de tota psicoteràpia. Entenem que l'ampliació de visions comporta un augment de possibilitats d'accions (Friedman 1995). En aquest sentit l'Equip Reflexiu ha d'insistir en l'aplicació dels processos elaboratius. No es tracta d'ampliar idees com un mer divertiment i per desenvolupar l'esperit creatiu a través de reflexionar en grup. En el marc terapèutic el nostre pensament ha d'estar enfocat a la utilització de les idees amb una finalitat pragmàtica. El "per a què" de les nostres reflexions és una guia molt potent a l'hora d'aportar reflexions davant una família. L'objectiu últim del nostre pensar davant la família és aconseguir que desapareguin els símptomes i les situacions relacionals que els mantenen, afavoreixen o poden empitjorar-los.

2. Els escenaris de la violència familiar i la seva comprensió terapèutica.

El maltracte domèstic consisteix en agressions físiques o psicològiques o sexuals que tenen lloc en la relació entre els membres d'una família (Corsi, J. 1994). Vulneren la llibertat de la persona i danyen la seva autoestima. Moltes vegades causen lesions físiques i sempre apareixen seqüeles o danys psicològics. El maltracte psicològic comporta manipulació emocional, culpabilització, desvalorització, intimidació, aïllament i limitació vital de les víctimes. En la majoria dels casos les víctimes són infants, dones i en alguns casos persones grans.

Des d'un punt de vista sistèmic i atenent a les aportacions del constructivisme, el maltracte domèstic es produeix en un escenari on els personatges principals són l'abusador o abusadora, la persona que ha estat abusada i el públic. En aquest marc, cada personatge té una responsabilitat diferencial i cada part hi juga un paper important per aturar la violència, mantenir-la o ampliar-la (Garrido i García-Cubillana, 2005).

Un dels aspectes més importants del patiment que pateixen les víctimes de la violència familiar és la gran dificultat per sortir d'aquests circuits, dificultat que es veu augmentada per les dependències econòmiques, emocionals i d'una altra mena que tenen de l'agressor o agressora (Gil 1995). La desvalorització contínua de la posició de rol de la víctima va fent efecte en les seves capacitats i, a la llarga, el menyspreu, els retrets i els insults converteixen les seves forces en culpa, adquisició de la responsabilitat del tracte rebut i una major submissió. La intimidació comporta restar aspectes de l'autoestima que dificulten les possibilitats de sortir del circuit. Les persones violentes obtenen reforços per la seva conducta i justifiquen la seva posició de rol i de poder en veure com la submissió de la víctima i el secret es mantenen. Les conductes violentes poden anar des d'agressions físiques, com ara cops de puny, coces, bufetades, mossegades, estrangulaments, entre altres; fins a conductes restrictives de la vida d'una persona que la porten a l'aïllament i retenció-segrest a la llar. Per últim, el control econòmic, i sobretot laboral, permet a la persona violenta que la víctima es trobi en una posició sense sortida per la seva extrema dependència. Tot aquest escenari és observat pels fills o filles que es troben tancats en circuits de summa ambivalència. Per un costat pateixen les conseqüències de la violència i per un altre costat els demanen de "prendre partida" en un context de contínues amenaces. Els símptomes d'ansietat-depressió, la inseguretat i la ràbia fan que molts infants hagin de dependre extremament dels seus pares o bé que hagin de fer-se molt responsables. D'una manera o d'una altra viuen en un context de poca seguretat que no els permet aprendre ni gaudir del creixement.

El tractament de les conseqüències de la violència (imperi del terror, col·lapse del diàleg, col·lapse de la responsabilitat relacional, fragmentació del sistema, judicialització de la vida quotidiana i probable contaminació de futures relacions (Botella i Velásquez 2005)) es pot portar a terme a través de l'Equip Reflexiu com un context segur i emotiu que protegeix en comptes d'aterrorir o desqualificar.

La teràpia sistèmica considera com a personatges dels contextos de la violència no solament la persona agressora, sinó també l'agredida, les famílies de tots dos, els fills, la família extensa, els sistemes socials, el sistema judicial, entre altres. Tots els membres de la família són presents en l'escenari de la violència amb diversos papers (maltractador, víctima, espectador) que inicien, precipiten, mantenen o augmenten el nivell de la violència i el pateixen de diferent manera.

Cristina Ravazzolla (1997) ha resumit amb molt encert algunes de les creences que mantenen la violència domèstica i que poden ser un bon punt de partença per a la feina d'un ER.

Creences i Conductes amb Indiferència o Negació

1. El marit és l'únic que té capacitat

per determinar quines coses estan bé i quines no ho estan.

2. La seva dona i els seus fills no tenen actituds per:

- estar-hi en desacord
- anar-se'n
- rebel·lar-se davant una ordre
- fer el que pensin que és bo per a ells.

3. La societat el fa responsable que es compleixin en la seva família els estereotips:

- que l'home sigui l'autoritat de la casa
- que la dona sigui la seva aliada, encarregada de la infraestructura domèstica i criança dels fills.
- que la filla no tingui vida sexual prematrimonial.
- que el fill es mostri supersexuat.

Tot atemptat a la integritat física i psíquica de l'individu, acompanyat per un sentiment de coacció i perill (Perrone i Naninni 1997) que provoca indefensió es pot entendre com a violència. De vegades la violència física és més freqüent en els nivells socials més baixos i la violència psicològica en els nivells més alts (Echeburúa 1994).

L'estudi dels discursos legitimadors de la violència que van presentar Botella i Velázquez (2005) i els seus respectius mites, poden ampliar algunes de les idees centrals sobre les que sustentem la comprensió dels circuits de la violència en la família:

Discurs	Mite
a) Patriarcal/sexista	M'han educat així
b) Determinisme social	S'ho han guanyat a pols
c) Provocació	No puc evitar-ho
d) Impuls irrefrenable	Els draps bruts es renten a casa
e) Hermetisme relacional Amb el pare no hi ha raons	

Entenem que aquestes explicacions són un elenc molt ric per a la comprensió de la violència domèstica. Ara bé, com solem dir des de la feina amb l'ER, és molt important ampliar aquestes creences i posar en joc altres hipòtesis i visions del món que puguin ajudar tots els implicats en el circuit de la violència. Encara més, creiem que el fet important no són els continguts específics sinó l'actitud de respecte i l'entrenament en la manera com cal manejar les diferències sense violències. D'un estudi de 130 expedients de famílies analitzats en els últims anys en dos Centres d'Orientació i Teràpia Familiar dels Serveis Socials Comunitaris de Sevilla i de Carmona (Sevilla), el 37 % de les famílies que en principi no havien inclòs en la seva demanda el tema de la violència mostren al llarg de la intervenció la necessitat de parlar d'aquest tipus d'episodis (Cuevas, L; Díaz M; Ordoñez, L. i Garrido F.M. 2006) Un 17 % dels professionals que anaven a un seminari sobre violència familiar reconeixien haver sofert algun episodi de violència familiar (Garrido M. 2001).

Des del nostre punt de vista és molt pertinent la teràpia familiar en casos de violència, sempre naturalment, posant en primer lloc la protecció de les víctimes i la creació d'un context de seguretat. Quan parlem de teràpia familiar no volem dir veure la família en el seu conjunt, sinó utilitzar l'enfocament sistèmic per saber quines actuacions podem fer per ajudar tots els implicats en els sistemes d'interacció que han arribat a ser disfuncionals. En la majoria dels casos la denúncia dels abusos de gènere i la protecció és el primer i indefugible pas.

Pertinença de la teràpia familiar en casos de violència

1. Ajuda i protecció en el maneigament dels "secrets familiars".
2. Exploració dels habitatges sobre la sexualitat en la família.
3. Exploració del paper dels germans en el procés d'adaptació i reencontre
4. Establiment de límits intergeneracionals i organització de la família
5. Desvinculació de l'infant o la dona del paper de boc expiatori i responsabilització per part de l'agressor.
6. Ampliació dels recursos de la família i els de la xarxa social.
7. Situacions de divorci/separació de llarga durada i extrema conflictivitat.
8. Disminució de les interaccions negatives en la parella que afecten a la salut dels fills.
9. Ajuda per al procés de reparació del dany sofert per alguns membres de la família.
10. Suport al procés d'adaptació de les famílies monoparentals després de la separació de marits violents.

L'Equip Reflexiu permet que el terapeuta que treballa amb violència pugui comptar amb certa protecció, com també amb diversitat de recursos. Cada membre de l'equip es converteix en part d'una microsocietat que es responsabilitza de la violència duta a terme per algun membre de la família i, al mateix temps, ofereix múltiples visions de les idees, els sentiments i els actes dels personatges implicats en els circuits de la violència. El dolor i el patiment de les víctimes és reconegut i, alhora, es recupera la història dels mals tractes transmesos de generació en generació. Homes i dones que formen part d'un grup reflexiu i que escolten narracions sobre la violència familiar poden resoldre empàticament visions de gènere que es complementen entre elles.

3. Alguns exemples clínics de l'ús de l'Equip Reflexiu com a eina per al canvi dels contextos de violència familiar

Exemple 1. Maltracte en la parella. Home violent.

En aquest primer exemple veurem com, davant la dificultat d'una dona de 45 anys, de reconèixer els riscos que comporta la relació amb el seu marit relacionada amb el procés de separació que vol iniciar, un membre de l'Equip li fa pensar en això i amb cert recolzament i proximitat mostra la necessitat de buscar recursos per estar en una situació segura com a requisit imprescindible per al canvi.

Membre 1 de l'ER: *“Quan la Joana parlava de la por que ella sentia davant la separació, jo estava pensant que potser ella té por que ell pugui matar-la... vaig pensar... Que exagerat que sóc!, però a continuació em vaig dir: és una fantasia meva... i potser tots sentim alguna cosa així i ningú no s'atreveix a dir-ho. Tinc la impressió que aquest risc existeix per tot el que ens ha explicat la Joana... A més a més, si existeix la mínima sospita de risc, el fet important és que la Joana estigui segura i que pugui protegir els seus fills... A tal fi podem pensar quins són els recursos que podria utilitzar per no sentir tanta por. És possible que moltes vegades s'acosti al seu marit per por, encara que el que realment li agradaria seria anar-se'n lluny i no veure'l més...”*

Membre 2 de l'ER: *“Estic preocupada i afligida. Penso que la Joana ha de mirar per ella mateixa en primer lloc. Em sembla inacceptable que qualsevol persona hagi de viure amenaçada. No hi ha dret! A més, quan una viu amenaçada durant tants anys no m'estranya que tingui un altre tipus de*

problemes psicològics i fins i tot físics... Jo penso que em moriria d'infart si hagués de viure així. Em sembla que és una sort que la Joana s'hagi decidit a protegir-se i a confiar en els seus recursos... Nosaltres i l'equip podem ajudar-la a estar més segura... "

Membre 3. de l'ER: En alguns moments m'han vingut ganes de sacsejar la Joana i dir-li: "Però, ets tonta... o què?...". Immediatament m'he adonat que em tornava exigent i crític amb la Joana. Ella necessita més recolzament que no pas crítica... potser jo m'enfadava amb la manca d'enuig d'ella envers el seu propi marit. Potser jo no suportava tant dolor que m'arribava a través d'ella... no ho sé... la veritat és que és una situació molt difícil i amb moltes emocions... Ara estava pensant en els moments de violència que jo he viscut en la meva pròpia història i com els vaig poder manejar ...

Com podem observar en les tres reflexions, davant una situació molt quotidiana d'una dona que és maltractada, es presenta de manera respectuosa la necessitat d'ajudar en la presa de consciència perquè la client es protegeix i busqui els recursos. En un tema d'alt contingut emocional després del discurs previ de la client que estava ple de justificacions i definicions que mantenien el problema, ens sembla de summa utilitat ampliar les idees i sentiments perquè de manera creativa les persones se sentin acceptades i no criticades.

"Tot el que sigui un home que et vulgui... o és que jo en el fons sóc masclista i necessito aquesta protecció i aquesta seguretat que dona un home...".

La intervenció de la clienta després d'aquestes reflexions mostra com la Joana comença a prendre consciència de la seva situació i sent que un equip de persones està de part seva i no permet que les persones s'agredeixin de cap manera.

La clienta plorava mentre els membres de l'Equip reflexionaven davant seu. El nivell emotiu, sobretot a través del to, mostrava que es posaven de de part seva i compartien els sentiments de dubte i dolor en la seva situació. A continuació podem saber amb claredat com la Joana contacta amb els seus sentiments i sent per primera vegada que és possible trobar noves sortides.

Terapeuta: *Què vols comentar de les coses que has escoltat? Què t'ha cridat l'atenció?*

Joana: *Home, matar-me, matar-me, no ho sé, però no ho puc descartar... No cal dir que és molt agressiu i he tingut i tinc molta por. A més a més, cada cop em sap més greu que els meus fills visquin també amb tanta por... És increïble que visquem amb por envers una persona que és el teu marit i pare dels teus fills. (Fa un posat molt trist i li costa de continuar)... La veritat, quan tens vint anys i ets molt jove, penses que ja li passarà... perquè, a més, jo ja vaig viure això en la meua pròpia família..., però ja amb quaranta-cinc anys no estic disposada a anar pel carrer assenyalada, perquè no m'ho mereixo. Jo tinc molt geni, però això no justifica el que ha fet... El que deia el company que es moriria d'un infart... jo no sé com he pogut aguantar tant temps... dormint poc, treballant, havent de tenir cura dels meus fills...*

Terapeuta: *Sí, que encara no t'ho creus gaire que les coses puguin anar així...*

Joana: *Sí, m'ho vaig creient, encara que he passat tanta por que de vegades encara penso que jo tinc una mica de culpa... sobretot com deia el company sobre els fills i com protegir-los.*

Terapeuta: *Què et sembla això que comentava un dels companys sobre prendre mesures i valorar el risc?*

Joana: *Sí, que hauré de fer alguna cosa perquè no existeixi la possibilitat que em torni a pegar. Que potser (X) s'enfadava amb mi perquè he estat com encantada sense saber què fer. No ho sé... A vegades continuo pensant que m'ho mereixo...no ho sé...*

Terapeuta: *Sí, Joana, que, quan una està paralitzada per la por, és difícil de fer alguna cosa coherent... Potser ara et sents més forta per defensar-te i no criticar-te...*

En línies generals podem observar com, a través de la intervenció de l'Equip, podem ajudar una dona que està essent maltractada a sentir-se recolzada, no criticada i que senti que té un grup humà que entén la seva situació i li ofereix altres possibilitats.

Pensem que és de summa importància que l'Equip es posicioni clarament en contra de l'ús de la violència i deixi veure sense ambigüitats que la llei està de part seva i, sobretot, que els "experts" són persones pròximes que procuren d'entendre fins i tot la seva dificultat per defensar-se d'una manera adequada.

Exemple 2. Maltractament infantil en una família amb tres fills. Sessió trigeneracional amb la família de la mare

En aquesta família el pare és acusat de maltractament per la seva filla de catorze anys, que el denuncia. Els pares assisteixen a un Centre d'Orientació i Teràpia Familiar de part de l'Equip de Treball Social dels S.S. Comunitaris. Al cap de deu sessions amb els pares, els demanen que cada un hi vagi amb la seva família d'origen. En aquest cas optem pel format Trigeneracional amb Equip Reflexiu, perquè els clients parlarven constantment de la implicació de la família de la mare en el problema. La noia que denuncia el pare se'n va a viure amb una tia i es refugia en la família de la mare. En aquesta entrevista hi participarà la mare, una germana

d'ella i un germà. Vam tenir una altra entrevista amb una altra part de la família que no es fan gaire amb aquests germans. Al mateix temps vam mantenir una entrevista amb la família del pare, a la qual van assistir els dos pares, el seu germà i la seva dona. Totes dues entrevistes van servir per ampliar els recursos de la família i ajudar, al mateix temps, a rebaixar el nivell de conflicte intergeneracional. Malgrat que la família de la mare ajudava, aquesta se sentia molt criticada per la seva pròpia família i sentia que havien col·laborat a posar els seus fills en contra seva. El més important de la intervenció de l'ER rau en la flexibilització de la posició de la mare respecte a la seva pròpia família.

EQUIP REFLEXIU:

M1: A veure... jo, una cosa que estava pensant,... eh... Més d'una, oi? I sobretot molts sentiments, perquè... la veritat és que avui he pogut conèixer la Maria des d'un altre punt de vista, oi? Com a germana... Jo, a l'última part de l'entrevista no sé per què, em va venir a la ment la imatge d'una entrevista que vam tenir amb els germans, oi?... amb els fills de la Maria... Jo ara estava pensant que la Maria està tan dolguda,... ha sofert tant,... que avui, com que jo tenia la sensació que ella no sabia aprofitar el fet de tenir els seus dos germans aquí, jo pensava una mica, com passa amb... Potser la comparació no és gaire bona, oi?... Però, quan un va a missa, el capellà, com que fa un sermó als fidels... i els fidels normalment són els qui tenen propòsit de fer el bé, i de canviar, i d'anar pel camí, d'alguna manera... Jo tinc la sensació que aquests dos germans de la Maria són els que han posat més interès, o els que, pel sol fet de venir simplement a la convocatòria jo penso que ja demostren que estan molt interessats per ajudar, oi? Que

potser l'ajut que ells presten no és el més adequat, o que s'han equivocat, o que es poden continuar equivocant; pot ser, oi? Perquè jo també tenia moltes ganes de venir i deia: “¿no pot ser que, amb tantes ganes d'ajudar, el que faci és perjudicar?”. Perquè, de vegades, un veu patir tant l'altre que pot precipitar-se, és clar, pot equivocar-se, oi? Però, sobretot, a mi m'agradaria que la Maria pensés que aquestes dues persones que avui té aquí han fet un esforç per venir, i ha d'aprofitar-ho, això, oi? Malgrat tot el dolor que sent. Jo penso que això és molt difícil, però també deu pensar-ho.

M2: A mi també m'ha sorprès moltíssim, perquè mai no havia vist la Maria tan enfadada. I el cert és que... Ha estat esperançador, oi? L'enúig també és un sentiment, i la ràbia, i el coratge. I durant tota l'entrevista, ha anat manifestant aquests sentiments. M'ha semblat que valia la pena de participar-hi i veure com ella també s'enfada. I hi ha hagut alguna cosa que ha dit ella i m'ha fet pensar... Quan parlava amb els seus germans, en Pere i la Joana, deia: “Jo el que vull és que els meus fills estiguin units”, i això m'ha fet pensar com... ara veient-la a ella amb els seus germans... essent ella filla... que està tan barallada, tan distanciada, amb tants obstacles entre els seus germans,... com pot ensenyar ara la Maria, en aquest moment als seus fills, que estiguin units? O com poden veure els seus fills en ella la unió d'uns germans?... Això em feia pensar... I per una altra banda, no ho sé, m'he sentit incòmode quan en Pere parlava de la seva vivència amb el seu pare i, que s'havia sentit maltractat, i la Maria justificava i justificava i explicava i parlava tant amb el seu pare... Em semblava que en Pere necessitava que la Maria escoltés els seus sentiments també... Igual que ella, estava exposant les seves coses.

M3: Jo també pensava en els germans i... em recordava, a més, dels meus germans... Que jo ja no m'estic a casa de la meua mare i trobo a faltar moltes coses dels meus germans,... moltes converses,... i, sobretot, el que em fa sentir més unida a ells és la quantitat d'experiències que hem compartit i que hem viscut des de petits... I ara veia la Maria com allunyada dels seus germans, oi? Uns germans que estan intentant d'ajudar-la... i ella com allunyada... intentant inculpar-los, és clar; jo el que veig aquí és impotència... La impotència que té la Maria de no tenir els seus fills, oi? Cosa que, potser, com que hi ha els seus germans pel mig, no rau tant en el fet de qui és responsable d'això, sinó en què pot fer ella com a mare. I també és... Així mateix, una de les coses que també diu la Maria és el fet de comprar els fills... Jo penso que és molt difícil que un fill es deixi comprar per una altra persona... o canviï la seva mare o el seu pare per una altra persona, o per què-

tions com ara unes sabates, roba o diners, oi? Sóc del parer que l'amor dels pares als fills i dels fills als pares és molt més fort i no es pot comprar, ni amb diners ni amb coses d'aquesta mena.

M2: Em preguntava ara, quan tu parlaves d'aquesta necessitat de culpar... més que per què, per a què serveix.

M3: Sí. Jo també volia fer una pregunta: Què troben a faltar aquests germans els uns dels altres? Què troba a faltar la Maria dels seus germans? Quines coses li agraden d'ells? I què li agradaria ara de compartir amb ells? Ja sabem que, de moment, no vol compartir tant els seus fills, però, què desitja compartir amb ells? I, què s'està perdent? Què poden recuperar?

(L'Equip se'n va.)

M: Bé, què volen comentar? Què se'ls acudeix?

Maria: A mi em sembla bé la reflexió que ha fet cada u. Jo estic d'acord que un fill no es compra amb roba; això que també et... és erroni. L'afecte i l'amor són més profunds, no són materials, oi? Perquè una filla no se'n va de casa seva perquè la seva tia es compri roba, això no és veritat, de cap manera. I la relació és certa. De relació, n'hem tingut sempre, els germans, però sempre... és bona... el moment de mantenir-la... que ens hem estimat, i per...

Doncs vull perquè jo sé... i que a casa meva no ha passat res del que s'han inventat... i, si us plau, com han pogut, unes persones adultes, inventar-se això tan gros per ajudar a arraconar una casa i destrossar-la? El que s'han inventat és el que hi ha en el fons d'ella per destrossar-me a mi. A mi m'encantaria que em digués què hi ha en el meu fons, eh?... per parlar a la meva filla dels seus pares, parlar-li malament dels seus pares,... per ajudar-la a no estar amb els seus germans. ¿No t'adones de com la Lurdes ho ha passat de malament en no tenir les seves germanes allà? No te n'adones, d'això? Quan jo sempre el que he volgut per als meus fills és que estiguin tots units, que es criïn sans... El perquè hem d'estar separant-los.

Pere. Sí, que és veritat, hem de parlar de la realitat. Doncs, si estem aquí parlant del tema, doncs hem de parlar des d'un principi. Jo en tinc dos i me'ls estimo, a tots dos igual i, a més d'això, el que vingui per a mi, oi? Jo amb ell no hi tinc cap problema, jo no sé per què no ens relacionem, perquè jo realment no tinc cap problema ni amb cap dels germans; ara sí, que en tinc. Perquè el meu pare no s'ha portat bé amb els seus fills. Si més no amb quatre; amb un sí que s'ha portat bas-

tant bé, però amb els altres no s'ha portat gens bé. I la meua germana està molt recelosa, però la volem ajudar... ella pensa que anem en contra d'ella... però...

Joana. Ella sempre pensa que jo he convençut la seva filla perquè se n'anés amb la meua germana o vingués a casa meua. És com si pensés que li he robat la seva filla. I jo, l'única cosa que he fet és provar d'ajudar els seus fills... Jo estic amb ella en tot moment, a veure, si ella té l'actitud de recuperar bé els seus fills. És que jo no estic... ni tinc acaparada la Rocío... És que parteixo d'aquesta base, és que jo tinc la meua vida.

Com podem observar, la intervenció de l'Equip va ampliar el desig dels germans d'ajudar la Maria i va provar de soscar en certa mesura la posició desconfiada de la Maria respecte a la seva família d'origen. Aquesta tasca va ser difícil perquè la posició de la Maria era d'una fortíssima unió amb el seu marit i d'una "excessiva baralla" amb els seus propis germans. Una certa negació del maltracte del marit envers la seva filla estava sustentada en la negació del seu propi maltracte. Quan els germans, sobretot en Pere, van parlar en la sessió del caràcter autoritari del seu pare, la Maria li dóna suport, però, al mateix temps nega que fos així:

Maria: Que el meu pare ha clavat una plantofada en un moment determinat -qualsevol marrec en rep alguna, de plantofada, en un moment determinat-, però, a mi, de pallissa, jo no recordo que n'hagi rebut mai cap del meu pare. Només...

Terapeuta: Però el dany psíquic...

Maria: Bé...

Pere: El dany psíquic és pitjor que el fet de clavar pallisses.

Terapeuta (davant les mostres d'enuig i de negació de la mare): Rosario, Rosario.

Maria: Jo no diré allò que no és

A continuació ens fixem en una seqüència posterior a l'ER, en la qual en Pere, el germà, assenyala els actes del seu pare i la sensació de maltractament que ell va patir. Davant d'això, la Maria procura de protegir el seu pare, malgrat que no hi era, en la sessió.

Pere: No hi ha hagut unió perquè el que realment el pare no ha volgut és unió amb els fills. Per això estem distanciat, m'entén?

Joana: el pare no ha afavorit aquesta unió.

Pere: Exactament. Sí o no?

P: És veritat.

Terapeuta: El vostre pare es diu...

Pere: No, que té un caràcter...

Terapeuta: Com se diu?

Pere: Joan.

Maria: Joan es diu.

Pere: Que té un caràcter... que no s'ha de... que no havia d'haver estat així, perquè nosaltres, els germans no hem merescut ser així, com ell ens ha tractat a nosaltres, m'entens?

Maria: No et sents ben tractat?

Pere: No. Ni jo, ni ella, ni cap. Perquè ell es veu superior a tots els altres. I quan hi ha un motiu o una raó, doncs mira... tampoc, i ell es nota superior i arran d'això pot ser que hagin vist alguna cosa i per això han fet alguna cosa.

4. Conclusions i discussió sobre els avantatges de la utilització de l'ER

Ens sembla que l'ER pot ser útil en el tractament dels casos de violència familiar pels motius següents:

1. Amplia i enriqueix les visions de la realitat compartida i facilita una major flexibilitat en la comprensió de les dinàmiques complexes que es produeixen en aquest problema relacional.
2. L'ER es pot convertir en una família extensa multicultural.
3. Pot facilitar el control dels impulsos en casos de violència a través d'un estil i modelatge reflexiu.
4. El respecte per la llei i el fet de sentir-se respectat per la microsocietat de l'ER facilita la recuperació de la confiança perduda.
5. La combinació de l'ER amb l'enfocament trigeneracional en pot ampliar l'eficàcia en el tractament de la violència domèstica.
6. Davant els riscos i tensions que comporta el tractament dels casos de violència per als professionals, l'ER ajuda a conformar un sistema segur per al tractament.
7. L'ER és un instrument eficaç per evitar les desviacions de gènere en un tema on el paper de la violència diferencial per part dels homes és molt clar.
8. L'ER pot ajudar a trobar explicacions més benignes en sistemes llargament enredats i que causen dolor en molts dels membres de la família.

9. És un instrument que facilita la confrontació de l'abusador, al mateix temps que pot oferir-li alternatives sense provocar una elevada defensa, que faria impossible el tractament a llarg termini.
10. Ajuda a combinar les mesures de control i ajuda en un context de protecció per als membres de la família i per als professionals.

Referències bibliogràfiques

ANDERSEN, TOM (1991). *The reflecting team: dialogues and dialogues about the dialogues*. Norton. New York. (trad. cast.: *El equipo reflexivo*. Gedisa. Barcelona. 1994).

ANDERSON, H. (1997). *Conversation, Language and Possibilities. A Postmodern Approach in Psychotherapy*. Basic Books.

ANDERSON H., I GOOLISHIAN, H. (1991). Los sistemas humanos como sistemas lingüísticos: implicaciones para la teoría clínica y la terapia familiar. *Revista de Psicoterapia*. 6/7, 41-72.

BANDURA, A. (1982). *Teoría del aprendizaje social*. Espasa Calpe. Madrid.

BERGER P.L., Y LUCKMANN T. , (1966). *The social construction of reality*. Doubleday. New York.

BOTELLA L., I VELÁZQUEZ, P. (2005). "Aportacions constructivistes per a la comprensió de la violència familiar", en Pérez-Testor, C., i Alomar, K.E. (Comps.). *Violència Familiar*. Edebé. Barcelona, pp. 109-124

CHECCHIN G., LANE G., I RAY W. (1993). From strategizing to non intervention: toward irreverence in systemic practice. *Journal of Marital and Family Therapy*, 19, 125-136.

CIRILO S., I DI BLASIO P. (1992). *Niños maltratados*. Paidós. Buenos Aires.

CORSI, J. (1994). *Violencia familiar. Una mirada interdisciplinaria sobre un grave problema social*. Paidós. Buenos Aires.

CUEVAS E.L., DÍAZ G. M., ORDOÑEZ L., GARRIDO F.M.; ORDOÑEZ R., (2006). "Violencia familiar més allá de la demanda. Episodios de violencia familiar referidos por las familias atendidas en el SOFT", *Comunicación al IV Congrés de la Asociación Española para la Investigación y Desarrollo de la Terapia Familiar*. Barcelona.

DE SHAZER, S. (1992). *Claves en psicoterapia*. Gedisa. Barcelona.

ECHEBURÚA, E. (1994). *Personalidades violentas*. Pirámide. Madrid.

ECHEBURÚA E., DE CORRAL P. (1998). *Manual de violencia familiar*. Siglo XXI Editores. Madrid.

ESPINA A., PUMAR B., I GARRIDO F. M. (1995). *Problemáticas familiares actuales y terapia familiar*. Promolibro. Valencia.

FEIXAS, G. (1991). Del individuo al sistema: la perspectiva constructivista como marco integrador. *Revista de Psicoterapia*, 6/7, 91-120.

FRIEDMAN S. (Comp.). (1995). *The reflecting team in action*. Guilford Press. New Cork.

GARRIDO F. M., FERNÁNDEZ-SANTOS I. (1997). "La dimensión formal de la técnica del Equipo Reflexivo. Modelos de intervención en psicoterapia sistémica constructivista", *Systemica*, 18.

GARRIDO F. M., GARCÍA-CUBILLANA, P. (2005). "Aportaciones de los modelos sistémicos para la comprensión de la violencia familiar", en Pérez-Testor C., i Alomar K.E. (Comps.). *Violencia en la familia*. Edebé. Barcelona., pp. 89-108

GERGEN, K. (1985). The social constructionist movement in modern psychology. *Am. Psychol.*, vol. 40, pags. 266-275.

GERGEN K. (2006). *Construir la realidad*. Paidós. Barcelona.

GIL, E. (1997). *Tratamiento sistémico de la familia que abusa*. Gránica. Buenos Aires.

HOFFMAN, L. (1993). *Exchanging Voices: A Collaborative Approach to Family Therapy*. Karnac Book. London.

JAÉN P. (2001). *Psicoterapia Sistémico Constructivista con Equipo Reflexivo Tesis Doctoral*. Universidad de Sevilla.

JAÉN P., GARRIDO F.M. (2005). *Psicoterapia de Parejas*. CCS. Madrid.

KELLY, G.A. (1955). *The Psychology of Personal Construct*. Norton. New York.

PAPP, P. (1983). *The process of change*. Guilford Press. New York.

PÉREZ-TESTOR, C., Y ALOMAR KURZ E. (Comp.) (2005). *Violencia en la familia*. Edebé. Barcelona.

PROCTER, H. (1991). *Psicología de los constructor personales*. *Revista de Psicoterapia*, 6/7, 73-90.

RAVAZoola, M.C. (1997). *Historias infames: los maltratos en las relaciones*. Paidós. Buenos Aires.

UGAZIO, V. (2001). *Historias permitidas, historias prohibidas*. Paidós. Barcelona.

SELVINI-PALAZZOLI, M., BOSCOLO, L., CECCHIN, G., I PRATA G. (1980). "Hypothesizing, circularity, neutrality: three guidelines for the conduct of the session", *Family Process*, 19, 3-12.

SLUZKI, C.E. (1983). "Process, Structure and World Views: toward an integrated view of systemic models in family therapy", *Family Process*, 22, 469-47

SLUZKI, C.E. (1992). "Transformations: a blueprint for narrative changes in therapy", *Family Process*, 31, 217-230.

TOMM, K. (1988). La entrevista como intervención. Parte I-II-III. En Beyebach M., y Arias J.L. *Lecturas de Terapia Familiar*. Universidad Pontificia de Salamanca.

TOMM, K. (1988). La entrevista como intervención. Parte III.

VILLEGAS, M. (1992). Análisis del discurso terapéutico. *Revista de Psicoterapia*. 10/11,23-63.

WATZLAWICK, P. (1993). *La realidad inventada*. Gedisa. Barcelona

WHITE, M. (1994). *Guía para una terapia familiar sistémica*. Gedisa. Barcelona.

ABSTRACT

El presente trabajo trata de sintetizar las aportaciones del uso del Equipo reflexivo y justificar su utilización en casos de violencia familiar. Este instrumento permite, fundamentalmente, realizar una psicoterapia basada en el respeto y la creatividad, a la vez que protege la figura del terapeuta, características todas ellas esenciales del contexto terapéutico en casos de violencia familiar.

This work aims at summarising the contributions of using the Reflective Team and at justifying its use in cases of domestic violence. This instrument allows us to carry out psychotherapy particularly based on respect and creativity, and at the same time it protects the figure of the psychotherapist. These characteristics are essential of the therapeutic context in cases of domestic violence.

Ce travail vise à synthétiser les apports de l'Équipe de réflexion et à justifier leur utilisation dans des cas de violence familiale. Cet instrument permet en particulier de réaliser une psychothérapie basée sur le respect et la créativité, tout en protégeant la personne du thérapeute. Il s'agit de caractéristiques essentielles du contexte thérapeutique dans les cas de violence familiale.